

PŮL STOLETÍ PÉČE O POMNÍK SV. VÁCLAVA NA VÁCLAVSKÉM NÁMĚSTÍ

MARIE FOLTÝNOVÁ

Péče o historické památky je náročná pro každého správce. V případě pomníku sv. Václava na Václavském náměstí, který je nejen národní kulturní památkou, ale i významným státním symbolem, to platí dvojnásob. Pro kvalitní péči, údržbu i vhodný postup restaurátorských prací je třeba nejprve posoudit všechny vlivy, které způsobují destrukční pochody na povrchu i uvnitř samotné plastiky či architektury žulového podstavce. V roce 2018 GHMP dokončila po předchozích komplexních průzkumech restaurování žulového podstavce pomníku. Za příčinu destrukcí povrchu žuly nelze označit jen dřívější ne příliš častou údržbu, ale i samotné fyzikální vlastnosti materiálu nebo umístění uprostřed rušného komunikačního uzlu. V průběhu průzkumů bylo jedním z výsledků i vytvoření přesného 3D modelu pomníku sv. Václava pro budoucí využití.

HALF A CENTURY OF THE MAINTENANCE OF ST. WENCESLAS MONUMENT ON WENCESLAS SQUARE

Caring for historical monuments is challenging for every administrator. In the case of St. Wenceslas Monument on Wenceslas Square, which is not only a national cultural monument, but also an important state-forming symbol, this is doubly true. Appropriate care, maintenance and restoration method ought to derive from the assessment of all the influences causing destructive processes on the surface and inside the sculpture itself or on the architecture of the granite pedestal. In 2018, after previous comprehensive surveys, the GHMP completed the restoration of the granite pedestal of the monument. Apart from not very frequent earlier maintenance the destruction of the granite surface was also caused by the physical characteristics of the material itself, or by the location of the monument in the middle of a busy street junction. The surveys also resulted in an accurate 3D model of St. Wenceslas Monument enabling future evaluation.

Klíčová slova — Praha-Nové Město – Václavské náměstí – pomník sv. Václava – požárská žula – bronz – péče o kulturní památky – průzkumy – restaurování, destrukce – klimatické podmínky – 3D model – Galerie hlavního města Prahy (GHMP) – Josef Václav Myslbek – Alois Dryák

Key words — Prague-New Town – Wenceslas Square – Monument of St. Wenceslas – granite from Dolní Požáry – bronze – maintenance of cultural monuments – surveys – restoration – destruction – climatic conditions – 3D model – Prague City Gallery (GHMP) – Josef Václav Myslbek – Alois Dryák

Velké národní pomníky, kromě toho, že jsou významnými uměleckými díly, jsou zároveň kulturními památkami, pro něž platí dodržování zákona o památkové péči. Součástí péče o kulturní památky je samozřejmě soustavná ochrana a zabezpečení před jejich možným poškozením. Ačkoli se z laického pohledu zdá, že mohutný podstavec pomníku sv. Václava je inertní vůči vnějším vlivům, bohužel degradace způsobené dlouhodobými a extrémními klimatickými podmínkami či vandalské útoky se nevyhýbají ani tomuto dílu. V roce 2018 bylo dokončeno restaurování a konzervace podstavce, při kterém se restaurátoři snažili opticky zacelit výrazné stopy povrchového zvětvávání žuly, projevující se změnou barvy a struktury žuly, puchýřkováním povrchu a následným odpadáváním takto narušených míst.

Pomník sv. Václava v době svého vzniku nebyl středem odpočinkové nebo parkové zóny města, ale monumentální *point de vue* hlavního náměstí s důrazem na jeho symbolickou a komemorativní funkci. Po přeložení tramvajových tratí do spodní části Václavského náměstí a změně okolního terénu při stavbě metra, se pomník dostal do nové, svými tvůrci nezamýšlené, pozice.

Úcta k národním symbolům, reprezentovaným často monumentálními sochami historických osobností, s sebou nese i ochranu jejich bezprostředního okolí, které je většinou upraveno pro konání výjimečných pietních aktů. Takové chápání společenské a historické funkce význačných pomníků je běžné v celé Evropě i v mimoevropských metropolích.

Přestože je historie našeho nejvýznamnějšího pomníku obecně známa, je třeba k pochopení všech proměn, které toto sousolí postihly, rekapitulovat od začátku důležité mezníky a momenty ovlivňující jeho dnešní stav. Proto poslednímu komplexnímu restaurování v roce 2018 předcházel mezioborový průzkum, který měl nalézt optimální postup restaurování a následné péče o jeden z nejvýznamnějších pomníků v dějinách české státnosti.

Proměny kontextu a umístění pomníku sv. Václava

Pískovcová jezdecká socha sv. Václava, podle kterého byl tehdejší Koňský trh revolučního roku 1848 přejmenován na Václavské náměstí, byla dílem raně barokního sochaře Jana Jiřího Bendla, objednaná městskou radou v roce 1678. Stávala ve spodní části Václavského náměstí, kam byla v roce 1680 umístěná původně na kašně mezi Jindřišskou a Vodičkovou ulicí. Roku 1827 byla

jezdecká socha přenesena blíž ke středu náměstí před dům čp. 826 zvaný U arcivévodky Štěpána.¹ Pro sochu navrhl nový klasicistní podstavec na třech stupních architekt Josef Kranner.² Pro pokrokové a moderní století nebyla nevelká a zemitá barokní socha dostatečně reprezentativním pandánem k chystané nové budově Národního muzea a silícímu sebevědomí českého národa v habsburském soustátí. Bendlův Václav se na chvíli ocitl v obecním skladišti Na Františku (STEHLÍK/ŽÁČEK 1929, 417), než byla socha zásluhou probošta Mikuláše Karlacha přemístěna roku 1879 na Vyšehrad do Štulcových sadů (obr. 1).³

Téměř okamžitě byla na návrh purkmistra Emila Skramlíka vypsána veřejná sbírka na novou sochu sv. Václava s fontánou s umístěním o něco výše, než stála naposledy přesunutá Bendlova socha (VOLAVKA ET AL. 1942, 99). Provedení návrhu bylo svěřeno sochaři Bernardu Seelingovi, v jehož pojetí seděl sv. Václav na koni na vysokém podstavci s fontánou. Seeling však předčasně umírá v roce 1885 a jeho návrh nebyl realizován.

Myslbekův sv. Václav

Tématem zobrazení národního světce, svatého Václava, se sochař Josef Václav Myslbek zabýval už v 70. letech 19. století. V 1876 roce Myslbek na objednávku stavitele Václava Sigmunda vytvořil sochu stojícího knížete v parlérovském pojetí pro jeho vlastní dům čp. 70/I v Křižovnické ulici, zvaný Na Kocandě (VOLAVKA 1929, 15–16). Tento svatý Václav stojí v nice na nádvoří dodnes.⁴ V roce 1887 se už sochař plně zabíral myšlenkou na jezdecký pomník vycházející z Bendlova pojetí, na nějž chtěl navázat i předešlý Seelingův návrh podporovaný zastupitelstvem.⁵ Své návrhy Myslbek dále rozpracovával i na přání svých podporovatelů a zdálo se jasné, že mu bude práce zadána přímo. Zastupitelé se však rozhodli celý výtěžek z veřejné sbírky předat Zemskému výboru a požádat jej, aby pomník vystavěl s tímto finančním příspěvkem (*sine* 1885/1886, 271).⁶ Zemský výbor už neprosazoval myšlenku spojení sochy a podstavce s fontánou, naopak se uvažuje o spojení sv. Václava s Národním muzeem. První objednávku na model jezdecké sochy uzavírá s Myslbekem c. k. ministerstvo kultu a vyučování. Ze zprávy Národních listů ze dne 7. 8. 1887 vyplývá, že socha má být umístěna před budovou Národního muzea, ale v rozpočtu na stavbu muzea se s realizací monumentu nepočítá. Stavbu pomníku chtěl ministr Gautsch ponechat na Zemském výboru. S přímou objednávkou pomníku se však otálelo. V roce 1891 začínají nová jednání, architekt Josef Hlávka si nechává od Myslbeka vypracovat rozpočet.

Když byla nakonec roku 1894 vyhlášena Zemským výborem na významný pomník patrona českých zemí veřejná soutěž (konkurz),⁷ byl sochař Myslbek k účasti přímo vyzván, dokonce s inspirující peněžitou odměnou.

Z došlých devíti návrhů mezinárodní porota, které předsedal Mořic Alois kníže z Lobkovic (VOLAVKA ET AL. 1942, 107), nicméně jasného vítěze nevybrala. Po dlouhých diskusích se porota⁸ rozhodla sloučit první i druhé místo a rozdělit jej mezi Bohuslava Schnircha a Josefa Václava Myslbeka. Až po dalších dvou letech zákulisního jednání byla smlouva na pomník sv. Václava na Václavském náměstí nakonec opravdu podepsána s politicky i finančně protežovaným Myslbekem.

Obr. 1. Praha 2-Vyšehrad, Štulcovy sady, ppč. 77. Kopie jezdecké sochy sv. Václava od Jiřího Nováka (1922–2010) a Zdeňka Menšíka (1925–2001) vytvořená v letech 1959–1960 (archiv Galerie hl. m. Prahy, neznámý fotograf, cca 2010).

1 Bindrův zájezdni hostinec, přezdívaný podle oblíbeného místodržícího U arcivévodky Štěpána. Dnes na tomto místě stojí Hotel Evropa. Hotel byl postaven v roce 1872 architektem Josefem Schulzem v novorenesančním slohu, který v letech 1904–1905 nahradila novostavba hotelu Evropa podle návrhu arch. Bedřicha Bendlmayera (BAŤKOVÁ 1998, 462–464).

2 Unikátní snímek a patrně nejstarší snímek Bendlova sv. Václava pořídil František Fridrich v roce 1867. Pozadí sochy vyretušoval. Dostupné na <<https://web.archive.org/web/20170202051657/http://www.scheufler.cz/cs-CZ/fotohistorie/cteni-fotografii,pomnik-sv-vaclava,1.html>> [vid 2020-09-17].

3 Zde byla Bendlova socha nejprve umístěna pod okny Nového probošství, roku 1902 však byla Mikulášem Karlachem přemístěna na stávající místo s výhledem na Prahu a Hradčany. Okolní prostor byl zároveň parkově upraven, oplocen a nově nazýván Svatováclavským sadem. Bendlův originál, v současnosti instalovaný v expozici Lapidária Národního muzea, byl roku 1960 nahrazen kopií sochařů Jiřího Nováka a Zdeňka Menšíka, zhotovenou na konci 50. let 20. století.

4 Dům je po rekonstrukci využíván jako hotel. Socha sv. Václava z jemnozrnného pískovce není Myslbekovi s určitostí připisována. Je možné, že je autorem návrhu nebo modelu, podle kterého jej prováděla dílna, stejně jako další štukovou reliéfní výzdobu s náměty z antických a českých bájí v domě Na Kocandě (VLČEK 1996, 167).

5 První Myslbekův návrh jezdecké sochy sv. Václava se nedochoval. Je zachycen na fotografii z majetku profesora Karla B. Mádl, která byla publikována v roce 1899 v časopise Zlatá Praha (MÁDL 1898/1899, 553).

6 V rubrice Výtvarné umění se uvádí: „V minulé schůzi obecního zastupitelstva města Prahy bylo usneseno, aby dosavadní příspěvky, sešedší se za účelem zřízení sochy sv. Václava na Václavském náměstí (v celkovém obnosu 2526 zl. 36 kr. a upsaných 1 000 zl.), odevzdány byly zemskému výboru s dotazem, zdali by sochu tu sám před novou budovu Musea nepostavil a částku jako příspěvek nepřijal.“

7 Zemský výbor v zadání veřejné soutěže převzal dřívější ideu jezdeckého pomníku.

8 Další členové poroty byl sochař prof. Friedrich Schapfer z Berlína a Kašpar von Zumbusch z Vídně, architekt J. Mocker, prezident akademie J. Hlávka, hrabě Schönborn a dále dva přisedící Zemského výboru (VOLAVKA 1942, 107).

První objednávku na dílo uzavírá s Myslbekem ministerstvo kultu a vyučování, které navrhuje, aby byl pomník sv. Václava umístěn přímo na schodiště Národního muzea. Tomu se však Myslbek rázně vzeprel a požadoval pro budoucí dílo důstojné a samostatné místo, které bude uměleckému dílu konvenovat a bude podporovat jeho monumentální a slavnostní vyznění. Umístění pomníku v horní části Václavského náměstí ověřoval spolu s architektem na celé řadě kresebných studií.

Jednání o spolupráci na architektonických studiích umístění a architektury pomníku nejprve probíhala od roku 1902 s vídeňským architektem Bedřichem Ohmannem, jehož návrhy nepočítaly s trojrozměrnými figurálními sochami dalších českých světců, ale s reliéfními pásy se zpodobněním poprsí sv. Vojtěcha, sv. Jana Nepomuckého, sv. Ludmily, sv. Anežky, sv. Prokopa, sv. Zikmunda a sv. Víta.⁹ Tato spolupráce skončila Ohmannovým odchodem zpět do Vídně v roce 1906.

Výsledná podoba žulového odstupňovaného podstavce s nárožními bloky byla dokončena v roce 1908 ve spolupráci s architektem Aloisem Dryákem, ornamentální dekory dodal další sochař Celda Klouček.

Myslbek po uzavření smlouvy dlouho pracoval na studiích jednotlivých figur a nemenší několikaletou péči věnoval i studiu knížecího oře. Do ateliéru mu byl z karlínských kasáren přiváděn hřebec Ardo, který se stal modelem hrdého koně (SKŘIVÁNEK 2020, 14).

Stavba architektury podstavce začala v létě 1910, kamenické práce prováděla firma Josefa Viška z Královských Vinohrad (RYBAŘÍK 2015, 289). Pomník byl dokončován v roce 1912, kdy byla osazena ústřední socha zemského patrona sv. Václava na koni a figury dvou dalších českých světců, sv. Prokopa a sv. Ludmily. Plastika sv. Anežky byla osazena v říjnu 1914 a poslední figura sv. Vojtěcha byla doplněna až roku 1924.

Náměstí nebo dopravní uzel

Umístění soch, kašen a výrazného městského mobiliáře v podobě majestátních osmi a šesti ramenných kandelábrů se až do sklonku 19. století drželo přibližně ve středové ose vedoucí od Koňské brány dolů celým náměstím. Dopravní i pěší cesty byly vedeny jak středem, tak po stranách náměstí. Už první umístění Bendlovy sochy sv. Václava bylo výrazně svázáno s okolní situací pevně založeného a definovaného veřejného prostoru tzv. Koňského trhu. Pozdější Svatováclavské náměstí¹⁰ už v polovině 19. století více než náměstí připomínalo široký bulvár se všemi jeho funkcemi. Umístění nového monumentu bylo dlouze a pečlivě zvažováno, jak jsme zmínili výše. Myslbek i architekt Dryák počítali s bezprostřední blízkostí poměrně čile frekventované komunikace s obousměrnými kolejemi pro tramvaje a s provozem kočárů a povozů. Součástí stavby pomníku byly proto i mohutné žulové patní kameny, které měly architekturu pomníku ochránit před nárazy kolemjedoucích vozů. Šestiboké, nahoře zaoblené patníky, dnes opět všechny čtyři,¹¹ jsou situovány za zády sv. Václava a kopírují pomyslnou trasu okolní dopravy mezi křížením a otočkou původní kolejové trati „koňky“ a posléze, v roce 1900, i elektrifikované tramvaje.¹²

Se zavedením linek koněspřežných tramvají v Praze, jež byly postupně budovány v letech 1874–1884,¹³ se pojí i další dopravně-urbanistická úprava Václavského náměstí. Tramvajová linka na

9 Dohad, že sám autor zamýšlel, aby lidé vstupovali na pomník či přímo na něm posedávali, je mylný. První návrh podstavce vypracoval sám sochař Josef Václav Myslbek v roce 1894, byl oválný bez stupňů a ohrazení kolem bylo naznačeno obrubníkem. Také architekt Alois Dryák návrh samotného umístění pomníku a jeho podstavce velice podrobně v mnoha variantách, ve kterých většinou stupně či schodiště opomíjí, zvažoval. Konečnou verzi návrhu podstavce dokončil počátkem roku 1910.

10 Nový název Svatováclavské náměstí navrhl Karel Havlíček Borovský v revolučním roce 1848 (LAŠTOVKA/LEDVINKA ET AL. 1998).

11 Dva postranní patníky byly v souvislosti s přesunem tramvajových tratí do středu náměstí a přiblížením křížení trati bezprostředně kolem zadní partie podstavce pomníku v roce 1927 přesunuty k Národnímu muzeu, odkud byly navraceny zpět během rekonstrukce Národního muzea a Čelakovského sadů v dubnu roku 2018. Všechny nárožní patníky jsou součástí pomníku a jsou ve správě GHMP.

12 Fotografie dokumentující proměny tramvajových linek na Václavském náměstí jsou publikovány na <<https://www.prazsketramvaje.cz/view.php?cislocclanku=2006041480>> [vid 2020-09-17].

13 Archivní fotografie ze sbírek Archivu hl. města Prahy přibližně z roku 1875 zachycuje průhled Václavským náměstím k Můstku s nově vysazeným stromořadím ve třech řadách po obou stranách. V popředí je osmiramenný kandelábr, přibližně uprostřed je sousoší sv. Jana Nepomuckého stojícího mezi dvěma anděly, v pozadí je vidět původní pomník sv. Václava. Dostupné na <<http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=A14CE902B67611DF820F00166F1163D4&scan=1#scan1>> [vid 2020-09-17].

Václavském náměstí byla uvedena do provozu v červnu 1883¹⁴ a ve středu náměstí byl mezi kolejemi pro oba směry výrazný rozestup, obě koleje se spojovaly v místě Vodičkovy ulice.¹⁵ Až na horní část náměstí byla tramvajová linka prodloužena 20. května 1884. Další změna podoby náměstí probíhala v souvislosti s nahrazením plynového osvětlení s robustními kandelábrů elegantními elektrickými obloukovými lampami Františka Křížíka v roce 1894. Tak vznikl dodnes zachovaný působivý průhled celým náměstím korunovaný novou budovou Národního muzea, jejíž stavba započala v roce 1885.

Další velká přestavba náměstí, která už musela naopak počítat s monumentem sv. Václava jako dominantou náměstí, se odehrála roku 1927. Koleje elektrické tramvaje byly přeloženy do středu náměstí, na zvýšenou platformu kolejového tělesa s obrubníky. Koleje se rozpojovaly přímo za pomníkem sv. Václava, proto jejich zavedení musely ustoupit dva z krajních patníků, které se tak na sto a jeden rok ocitly vedle ramp Národního muzea.

Razantní změna a úprava horní části Václavského náměstí přišla až v letech 1969–1973, během výstavby první trasy pražského metra, kdy byla budována stanice metra C Muzeum a navazující podchod pod rušnou komunikací u Národního muzea. Ražba tunelu a stavba podchodu i stanice byla pro pomník sv. Václava a jeho architekturu zatěžkávací zkouškou.

Pomník a cílená péče o umělecké dílo

Galerie hlavního města Prahy (GHMP) je správcem jezdeckého pomníku na Václavském náměstí od svého založení v roce 1963 (Rousová 2013, 27). Na otázku, jaká péče byla poskytnuta pomníku sv. Václava do té doby, nebyla nalezena žádná odpověď v podobě listinných dokumentů.¹⁶

V rodinném archivu zvonařské dílny Rudolfa Manouška jsou uloženy fotografie z restaurování z roku 1966 (obr. 2). Nejstarší archivované restaurátorské zprávy uložené v archivu GHMP jsou až ze sedmdesátých let 20. století. Tehdejší restaurátorské zprávy nejsou podle dnešních standardů dostatečně kvalitní a přinášejí jen kusé a povšechné informace, černobílé pozitivity jsou často neostře, nepopisné a není možné z nich vyčíst detaily. Negativy fotografií z restaurátorských zpráv v archivu nejsou uloženy. V textových částech zpráv nemáme k dispozici například relevantní informace o chemickém složení použitých čisticích a konzervačních vosků. Zpětně není možné laboratorními průzkumy zjistit, zda jednotlivé restaurátorské zákroky a použité chemikálie nemohly mít na dnešní stav všech materiálů pomníku nějaký nežádoucí efekt.

Obr. 2. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí, ppč. 2306/1 (část), 2306/10. Detail hlavy sv. Václava (soukromý archiv Rudolfa Manouška, neznámý fotograf, 1966).

14 Takzvaná žlutá linka vedla po trase: Nové Město, Jízdecká ulice – Dlažební ulice – Jindřišská věž – Václavské náměstí – Vyšší divčí škola – U Myslíků – Myslíkova ulice – Palackého nábřeží – Palackého most – Smíchov, Plzeňská třída – Smíchov, Vltavská ulice – Smíchov, Nádraží Západní dráhy (sine 2020 online).

15 Archivní fotografie AHMP z roku 1892 dostupná na <<http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=39A9E7CB474211E180176C626D41E503&scan=1#scan1>> [vid 2020-09-17].

16 Osobně se domnívám, že první tři desetiletí života pomníku byla zatížena oběma světovými válkami, kdy na podrobnější dokumentaci jakékoli péče o umělecká díla nebyla vhodná doba. Během první války byl pomník nový a údržbu nepotřeboval. Po skončení druhé světové války je na archivních fotografiích zachycen pomník celkem v dobrém stavu, zřejmě nebyl výrazně zasažen bombardováním nebo jiným útokem. Pokud byl pomník čištěn nebo opravován do roku 1963, nemuselo to být tehdejšími úřady považováno za „restaurování“. Poválečná památková péče se zabývala především staršími památkami.

Nejstarší restaurátorská zpráva Pavla Michailova z roku 1970 stručně popisuje stav podstavce i plastik. Restaurátor uvádí povšechně, že pomník je povrchově znečištěn prachem, sazemí, mastnotou s voskovými skvrnami, lepidly. Jeho zásah spočíval ve tmelení spár mramorovou moučkou s vápnem a cementem. Čištění provedl neurčeným saponátem a odmašťovačem (MICHAILOV 1970).¹⁷

Další zpráva restaurátorky Jany Hanákové z roku 1976 (HANÁKOVÁ 1976) uvádí čištění od znečištění holuby i od jiných nečistot a následnou konzervaci. Použité prostředky nejsou specifikovány. Hned následující rok však Hanáková opět čistí podstavec pomníku převážně od biologického znečištění, ovšem v restaurátorské zprávě se objevuje poprvé zmínka o zhoršující se degradaci povrchu žuly (HANÁKOVÁ 1977). Restaurátorka to stručně charakterizuje jako chemické narušení kamene. Více se v restaurátorské zprávě nerozepisuje a dokumentuje podrobněji jen opravu uvolněných písmen a doplnění chybějícího rozdělovacího znaménka. Na fotografické dokumentaci už jsou jasně vidět místa destrukcí leštěného povrchu žulových bloků – porušené plochy odpadaného povrchu a drobné mělké krátery. Porovnáním fotografií z roku 1977 s dokumentací stejných ploch v roce 2018 jsme dospěli k závěru, že se za bezmála čtyřicet let stav těchto míst znatelně nezhoršoval. Jakmile dojde k odpadnutí odloučené leštěné vrstvy, tak už se rozměr „kráteru“ dále nerozšiřuje (obr. 3 a 4). Samozřejmě takto obnažená plocha trpí více na zachytávání polutantů prachu a smogu, dále probíhají procesy stárnutí kamene umocněné exponováním umístěním pomníku.

Obr. 3. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Nárožní blok pod sochou sv. Anežky s viditelnými stopami destrukce povrchu (foto J. Hanáková, 1977).

Obr. 4. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Nárožní blok pod sochou sv. Anežky s viditelnými stopami destrukce povrchu (foto M. Foltýnová, 2018).

Během následujících několika let byly provedeny jen čistící zákroky. V 70. a na počátku 80. let 20. století se jako největší zdroj znečištění pomníku jeví produkce exhalací z výfukových plynů automobilů z blízké magistrály a přemnožení holubů. Podle fotografické dokumentace byly každoroční nánosy holubiho trusu vskutku enormní (obr. 5).

Poměrně méně známou epizodou v životě pomníku jsou důvody a okolnosti osazení, pak odstranění a opětovného osazení ozdobného řetězu se sloupky okolo celé architektury podstavce. V roce 1978, po mnohých upozorněních a stížnostech na pražský magistrát, že chování návštěvníků i obyvatel Prahy přímo na stupních kolem pomníku sv. Václava neodpovídá důstojnosti pietního a pamětihodného místa, tehdejší Rada Národního výboru hlavního města Prahy rozhodla o ohrazení pomníku řetězem se sloupky a pověřila tímto úkolem Galerii hl. m. Prahy. Na podobu uměleckého řetězu dohlížela komise Českého fondu výtvarných umění (ČFVU), která posuzovala vhodnost architektonického řešení i sochařské pojetí samotného řetězu. Za památkovou péči se o realizaci řetězu zasloužil též Emanuel Poche.

Autorkou architektonického a výtvarného řešení ohrazení kolem pomníku je akademická architektka Marie Wagnerová. Autorem sochařského návrhu článků řetězu a jeho uchycení na hlavice sloupků je akademický sochař a medailér Zdeněk Kolářský, při realizaci se sochařem spolupracoval ještě Jiří Faltus. Při návrhu na ohrazení pomníku vycházeli autoři také z neuskutečněných variant soutěžních návrhů pro jezdeckou sochu sv. Václava, z nich jeden obsahoval i komplexní

¹⁷ Restaurátor uvádí běžné znečištění – prach, saze, mastnotu a voskové skvrny, lepidla. Čištění provedl neurčeným saponátem a odmašťovačem, tmelení spár mramorovou moučkou s vápnem a cementem.

úpravu okolí s ochranou prostoru pomníku kamennými patníky s řetězy. Architektonická koncepce architektky Wagnerové předpokládala podobu půdorysu ve tvaru prolamovaného šestiúhelníku po obou čelních stranách pomníku s jednoduchou linií po bočních stranách. Půdorys byl zachován, změnil se pouze počet sloupků, které nesou mohutný bronzový řetěz. Z šestnácti se jejich počet zvýšil na konečných 22.¹⁸

Jednotlivé články řetězu jsou komponovány ve tvaru plochého šestiúhelníku s protilehlými emblémy trojice lipových listů, které symbolizují historické spojení Čech, Moravy a Slezska. Stejným emblémem jsou opatřeny i hlavice sloupků. Jednotlivé články jsou spojeny oky s unikátním technickým řešením spojů, které umožňuje kontrolovat prověšení a napínání řetězu. Konstrukce spojovacích ok byla navržena a použita Zdeňkem Kolářským pouze pro tento řetěz. K osazení řetězu došlo dne 28. dubna 1978 za odborného dohledu obou autorů. Realizátorem osazení bylo družstvo Kámen Praha.

Na jaře roku 2004 na základě otevřeného dopisu a iniciativy Balbínovy poetické strany „V Evropě bez řetězu“,¹⁹ adresovaného tehdejšímu primátorovi a představitelům vlády, došlo k diskusi o odstranění řetězu. Tento záměr byl za účasti tehdejšího primátora Prahy Pavla Béma realizován o rok později dne 8. 6. 2005.

Stupňovitý podstavec láká k posezení, krásný výhled a vyvýšené umístění přímo vybízí k zastavení a obcerstvení.²⁰ Stinnou stránkou byl ovšem stálý nepořádek kolem pomníku i neukázněnost návštěvníků Prahy, kteří si neuvědomují význam tohoto místa pro českou historii. V neposlední řadě musíme zmínit i fakt, že údržba, restaurování i drobné opravy monumentálního díla, které je od roku 1995 prohlášeno za národní kulturní památku, jsou mimořádně finančně náročné.

Z těchto důvodů bylo po několika letech od odstranění bronzového řetězu opět přistoupeno k jeho navrácení na zachované sloupky kolem celého pomníku. Celý řetěz byl očištěn a nakonzervován, byla zkontrolována funkčnost všech ok a spojů (HOUSKA/DOUDA 2013, nepag.). Dne 25. 4. 2013 byl řetěz osazen na původní sloupky za dozoru pracovníků památkové péče a žijícího autora, akademického sochaře Zdeňka Kolářského (obr. 6).

Vrátíme-li se k přehledu restaurátorské péče o pomník sv. Václava, dostaneme se skokem do devadesátých let 20. století. V roce 1992 firma John & Nosek nechává ve své zprávě konečně podrobnější informace o svém zásahu – čištění lepidel, lepenky, nečistoty, trusu z povrchu podstavce (obr. 7). Stopy lepidel a lepenky pocházejí z různých polepů, plakátů a letáků, většinou to byly ještě pozůstatky sametové revoluce, kdy pomník sloužil jako vyvýšené pódium či plakátovací

Obr. 5. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Fotografie z restaurátorské zprávy dokumentující biologické znečištění podstavce (foto F. Cihlár, 1980).

18 Veškerá technická dokumentace k projektu je uložena v archivu GHMP (sine 1978).

19 Dopis byl publikován v nezávislém listu Hlas Balbínův v květnu 2004.

20 Stupňovitá architektura podstavců monumentálních pomníků vychází z typologií náboženských či rituálních staveb starověku, kdy vzestupné stupně či schody oddělovaly území pozemské od území posvátného, kam byl vstup povolen pouze privilegovaným osobám při příslušných obřadech. Podobně je vnímána i stupňovitá architektura funerálních staveb, hrobek. Ani zde nejsou stupně či schody určeny k běžnému odpočinku, ale jsou výrazem nadřazenosti centrálního prostoru nad běžným veřejným prostorem.

Obr. 6. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Osazování ozdobného řetězu pracovníky Pasířství Houska a Douba (archiv Galerie hl. m. Prahy; neznámý fotograf, 2013).

Obr. 7. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Čištění pomníku sv. Václava firmou John & Nosek (archiv Galerie hl. m. Prahy; neznámý fotograf, 1992).

plocha. Restaurátoři použili na čištění saponáty a rozpouštědla – toluen, nitroředidlo, čistič zn. AKEMI. Přespárování provedli restaurátoři minerálním tmelem s akrylátovou disperzí Sokrat 2082A. Konzervace kamene byla provedena tvrdými silikonovými vosky AKEMI. Přeleštěna byla včelím voskem ředěným v terpentýnu 1:1. Bronzových plastik se zřejmě restaurátorský zásah netýkal.

Nutnost komplexního čištění, konzervace a hlavně revize vnitřních prostor bronzové jezdecké statue si GHMP uvědomovala, a tak v letech 2003–2004 započaly přípravy na větší restaurátorskou akci. Sponzorem pro restaurátorské práce v následujících letech 2004–2005 se stala příznačně společnost zastupující na českém trhu výrobky se značkou Ardo, East Trading Company, s.r.o.

V první etapě restaurátorských prací byla provedena

celková dokumentace a základní zjištění stavu sousoší včetně prohlídky vnitřku pomocí mikrokamery protažené dovnitř odtokovými otvory, na němž spolupracovala firma Olympus. Byly provedeny odběry vzorků pro rozborů korozních produktů a nečistot. Po prohlídce a vyhodnocení dostupných podkladů byl navržen postup vlastního restaurování bronzové jezdecké sochy sv. Václava, dekorativních pásů a liter nápisu. Restaurování se provádělo v letech 2004–2006 pod vedením zkušených restaurátorů Reného Šefra a Andreje Šumbery. Figury světců a žulový podstavec byly pouze ošetřeny konzervačním nátěrem (ŠUMBERA 2006, nepag.).

Galerie hlavního města Prahy v následujících letech sledovala postupnou nezadržitelnou degradaci povrchu žulových bloků podstavce pomníku sv. Václava, na kterou restaurátoři upozorňovali během předchozích zákroků: „... Přestože jsme neměli za úkol restaurovat žulový povrch, upozorňoval jsem na nežádoucí stav – praskání a odlupování tenké vrstvy na povrchu. Zapříčiněné zejména dřívější nežádoucí konzervací, především jsem vyslovil domněnku, že povrch byl na některých místech neprodyšně uzavřen, pravděpodobně i antirafity nátěry. To způsobilo zadržování vlhkosti a zámrazové popraskání. Upozornil jsem i na předpokládanou progresivitu tohoto stavu a náročnost případného přebroušení povrchu, které si neumím představit bez celkové demontáže žulových desek a kvádrů. Povrch byl alespoň umyt a napuštěn kvalitní venkovní ochranou pro kamenné, či dlaždicové povrchy od rakouské firmy Avenarius.“ (ŠUMBERA 2006, nepag.)

V roce 2014 GHMP zahájila potřebné průzkumy pro zahájení komplexního restaurování žulového podstavce. Problém spočíval především v nutnosti odhalení a určení hlavních příčin poměrně rychlé a rozsáhlé degradace žuly rozvinuté během několika desetiletí expozice v nechráněném prostoru a pod vlivem zhoršených klimatických podmínek v blízkosti dopravní tepny. Odborníci se nejprve snažili vyhodnotit optická pozorování a ověření stavu povrchů žulových bloků podstavce, dále provést veškeré dostupné analýzy na zjištění přítomnosti možných zbytků laků a povrchových výtvarných nebo konzervačních nátěrů pomocí metody infračervené spektroskopie – FTIR.

Během prvních laboratorních průzkumů na povrchu podstavce nebyly nalezeny v odebraných vzorcích zbytky voskových nátěrů ani eventuálních přírodních nebo syntetických laků (nebo obecně pryskyřic; obr. 8). Výsledky analýzy pomocí FTIR však nevylučovaly možnost historického použití vodního skla. Nepodařilo se však prokázat souvislost hypoteticky uvažovaných nátěrů s degradací žuly a najít možnou příčinu opticky dezolátního stavu leštěného povrchu, na kterém každým rokem přibývaly vypoukliny, které pozoruje i laik. Jejich průměr se pohyboval od několika milimetrů až do deseti centimetrů. Horní vrstvy „puchýřů“ se vlivem rozpínivosti vodních par a dramatických teplotních změn v rámci jednoho dne i ročních období po čase odlouply a zanechaly nepravidelnou mělkou prohlubeň. (obr. 9) V leštěném povrchu tento proces způsobuje neesteticky vyhlížející plochy, krátery, vypadaná místa jsou „slepá“, neopracovaná a usazují se v nich nečistoty. Jako alarmující a velmi špatný označil stav pomníku Václav Rybařík ve svém článku „Myslbekův pomník svatého Václava volá o pomoc“. Rybařík považoval za hlavní příčinu destrukcí nedostatečnou a zanedbanou péči o celý pomník (RYBAŘÍK 2015, 288, 291).

Na další podrobný restaurátorský průzkum a provedení doplňujících průzkumů k odhalení příčin destruktivních změn žuly neměla GHMP v roce 2015 vyčleněné finanční prostředky. Přesto kurátorka veřejné plastiky GHMP průběžně konzultovala možné postupy a technologie restaurování poškození podstavce a zabránění dalšímu pokračování degradačních procesů v žule s odborníky přírodních i fyzikálních věd. V roce 2016 odborný restaurátor a technolog Vít Eckert připravil a k posouzení předložil pomocné referenční vzorky tmelících směsí s přísadami různých druhů žulových a granitových drtí a výsledky doplňujících optických a technologických průzkumů. Podle Eckertova názoru degradaci žuly podstavce pomníku způsobuje s největší pravděpodobností nižší kvalita požární žuly a technologie broušení žuly při výrobě bloků v minulém století. Eckert se domnívá, že k leštění byla používána kyselina šťavelová, která se vpila do mikrotrhlín po úderech dlát při vysekávání bloků a zaleštěním povrchu kamene do vysokého lesku se uzavřela pod tímto povrchem. Exponováním umístěním a vystavením klimaticky extrémním podmínkám se proces degradace žuly zrychluje. Proto dochází k puchýřování v podstatě na všech pozorovatelných vnějších leštěných plochách žulových bloků. V jeho restaurátorském záměru byly uvedeny tři varianty řešení situace degradace žulového povrchu, ke které na podstavci sousoší sv. Václava na Václavském náměstí v Praze došlo.²¹

Obr. 8. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Odebírání vzorků k petrografické analýze (archiv Galerie hl. m. Prahy; neznámý fotograf, 2017).

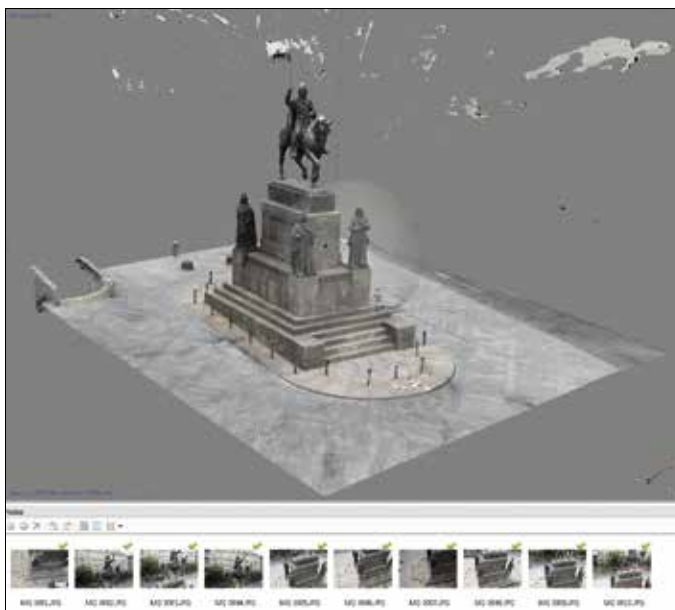

Obr. 9. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Detail poškození povrchu žulového bloku (archiv Galerie hl. m. Prahy; neznámý fotograf, 2015).

21 První varianta konzervace a restaurování – navrhovala doplnění poškozených partií povrchu pomocí voskové směsi – tmelu. Tímto zásahem by došlo ke zmírnění přechodů mezi poškozenými místy (krátery) a místy s původní, tj. nyní vyšší, úrovní povrchu. Druhá varianta předpokládala podobné restaurátorské postupy a obdobný výsledek (podobné cíle) jako návrh předcházející. Pro pokus o vyrovnání výšky poškozených ploch s plochami dobře (lépe) dochovanými však navrhovala místo vosku modifikovaného pryskyřicemi využít jako pojítka doplňující směs s epoxidovou pryskyřicí. Třetí varianta navrhovala povrch desek klasicky řemeslně obrousit a znovu vyleštit. Byl by tak v podstatě prezentován podobný povrch žuly, jakou měl podstavec v době svého vzniku.

Obr. 10. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Umístění kulových signálů pro laserové scanování pomníku sv. Václava (archiv Galerie hl. m. Prahy; neznámý fotograf, 2017).

Obr. 11. Pomník sv. Václava. Tvorba modelu v softwaru Agisoft Photoscan (grafika J. Pavelka a kol., 2017).

Obr. 12. Pomník sv. Václava. Laserový scanner Faro, referencované mračno bodů. Zeleně jsou vyznačené referenční trojúhelníky. Laserový model byl nakonec pro manipulaci s daty zdecimován na 14 milionů trojúhelníků (grafika K. Pavelka a kol., 2017).

Mezi dalšími metodami komplexního průzkumu byla 3D dokumentace pomníku sv. Václava, provedená týmem ČVUT v Praze, který vedl doc. Karel Pavelka (obr. 10).

Celková 3D dokumentace celého sousoší moderními metodami fotogrammetrie a laserového skenování si kladla za cíl získat podrobný model, který bude sloužit jako základ pro další petrologické průzkumy, revizi stavu kovových součástí, statické výpočty a vizualizace (PAVELKA ET AL. 2017, nepaginováno).²² Z výsledné zprávy citujeme: „V případě dokumentace pomníku sv. Václava bylo pořízeno přes 600 fotografií kalibrovanou zrcadlovkou Canon Mart II D5 z okolí pomníky i z plošiny. Snímky byly zpracovány na pracovní stanici s vysokým počtem výkonem ve vysoké kvalitě (stupeň high quality). To ovšem znamenalo mnohahodinové výpočty (obr. 11). Výsledné extrahované mračno bodů, obdobné jako při využití laserového skeneru, bylo mnohem podrobnější. Z něj byla vypočtena trojúhelníková síť a textura, která byla výrazně lepší v porovnání s laserovým skenerem (obr. 12).

Získané modely ale v obou případech bylo nutno editovat v dalších softwarech – drobné chyby nebo šum bylo třeba odstranit. K tomu byl využit software Geomagic Studio a Meslab. Nakonec byly oba datové soubory (z měření laserovým skenerem i fotogrammetricky) zpracovány současně v software Reality Capture, kde se ale ukázalo, že sloučení dat nepřineslo lepší výsledky (obr. 13–15).

Experimentálně byl model převeden do prostředí virtuální reality (VR) pomocí software Unreal Engine VR. Virtuální model tak lze pomocí hardwarových doplňků (VR brýle, emitory a ovladače) analyzovat, obcházet, natáčet a libovolně prohlížet. Po doplnění virtuálního okolí lze tímto způsobem velmi efektivně navrhovat změny blízkého okolí pomocí počítačové simulace (obr. 16).

Jak bylo konstatováno, hlavním cílem projektu v tomto případě bylo vytvořit maximálně podrobný 3D model (obr. 17, 18). Vlastní měření proběhlo dne 17. 7. 2017 v délce přibližně čtyř hodin. Vzhledem k velikosti objektu byla pronajata na tři hodiny lehká mobilní plošina, ze které se částečně měření provádělo tak, aby byly dokumentovány zakryté a zejména svrchní části sousoší.

²² 3D model umožní sledovat a měřit s přesností na milimetry případné pohyby jak architektury, tak samotné jezdecké sochy. Sledování pohybu pomníku bude nutné v souvislosti s navrhovanými změnami v blízkém okolí v rámci revitalizace horní části Václavského náměstí a se znovuzavedením tramvajové dopravy.

Obr. 13. Pomník sv. Václava. Fotogrammetrická technologie IBMR (image based modeling and rendering) doplňuje laserové skenování a umožňuje submilimetrovou přesnost zaměření podrobných bodů na základě detailních snímků z velmi krátké vzdálenosti. Využito bylo nakonec 632 fotografií (grafika K. Pavelka a kol., 2017).

Obr. 14. Pomník sv. Václava. Laserové skenování sloučené s IBMR. V přesnosti zobrazení detailů modelu zvítězila fotogrammetrická technologie. Na druhou stranu u fotogrammetrického modelu, vytvořeného originálně v místním systému souřadnic a bez měřítka, může dojít k deformaci modelu. Výsledný kvalitní model IBMR byl transformován na měřítkově přesný model z laserového skeneru. Obě sady dat mají jiné způsoby pořízení, a také odlišné problémy s tvorbou modelu (grafika K. Pavelka a kol., 2017).

Obr. 15. Pomník sv. Václava. Laserové skenování. Samostatné laserové skenování neposkytuje dostatečné množství dat na detailní zpracování digitálního modelu. Zřetelné je to zejména na plastických detailech sochy a jejím povrchu (grafika K. Pavelka a kol., 2017).

Obr. 16. Pomník sv. Václava. Model převedený do virtuální reality pomocí softwaru Unreal Engine VR (grafika K. Pavelka a kol., 2017).

Obr. 17. Pomník sv. Václava. Výřez modelu, detail sochy sv. Václava v softwaru Agisoft Photoscanner. 3D model má celkově 32 milionů bodů, 7 milionů trojúhelníků. Podrobnost modelu je lepší než 1 mm (grafika K. Pavelka a kol., 2017).

Obr. 18. Pomník sv. Václava. Kompletní 3D model s fotografickou texturou. 3D model má celkově 32 milionů bodů, 7 milionů trojúhelníků. Podrobnost modelu je lepší než 1 mm (grafika K. Pavelka a kol., 2017).

Po úpravách a zpracování dat bylo dosaženo kvalitního modelu s texturou. Ten byl exportován do několika běžných datových formátů tak, aby ho bylo možno využít dalšími odborníky a jiným programovým vybavením.“

Průzkum konstrukce jezdecké sochy pomníku sv. Václava

Cílem dalších průzkumů bylo zajistit dostatečné podklady pro posouzení statiky a stavu vnitřního prostředí jezdecké sochy. Vzhledem k faktu, že celá váha jezdce i koně spočívá na dvou bodech poměrně subtilních nohou kráčejícího hřebce, bylo třeba ověřit, zda existuje v budoucnosti možné riziko pádu jezdecké sochy nebo ho můžeme zcela vyloučit či alespoň správně stanoveným monitoringem v předstihu upozornit na nebezpečí. Tyto průzkumy se během předchozího restaurování v letech 2003 až 2006 neprováděly.²³

„Není zde prostor popisovat historii vzniku, či velkolepost sochařského díla. Je třeba však zmínit, že dílo se vyvíjelo po sochařské i architektonické stránce dlouhých 20 let, tudíž předpokládáme, že s rozmyslem. A to i po stránce stavební a především konstrukční. Zde je nutné zmínit odvážné pojetí konstrukce sousoší. Pouhé dva trny nesou celkovou váhu jezdce na koni, která činí přibližně 4–4,5 tuny. Taková konstrukce nepochybně vyžadovala nejen zkušenosti a důmysl ze strany sochaře, ale i řadu konzultací s dalšími odborníky. Důkaz o spolehlivosti ukotvení sousoší nám ale chyběl. Podrobné technické stavební plány ukotvení jezdecké sochy nebyly nalezeny, není znám ani pamětník, který by je kdy viděl.“²⁴ Jakékoli narušení dvou nosných trnů by mohlo vést k náchýlení plastiky, přičemž změna těžiště precizně vyvážené sochy by přetížila kotevní trny, následně by mohlo dojít k ohybu bronzových nohou a pádu celé plastiky.

Pro zodpovězení těchto otázek nám chyběly důležité informace, které byly bez dalších pomocných zobrazovacích metod těžko ověřitelné. Některé věci jsme mohli pouze předpokládat – především způsob ukotvení a zpracování trnů ve skrytých nepřístupných místech – v podstavci a v uzavřeném průchodu kotevních traverz v obou nohách. V současné době stále není dostupná exaktní zobrazovací technologie, která by přesné vyhodnocení umožnila. Rentgenový průzkum by musel využít takové intenzity záření, že to v prostoru Václavského náměstí nepřipadá v úvahu.

V roce 2005 proběhlo restaurování vnějšího povrchu po více než čtyřiceti letech. V důsledku celkového zanedbání pravidelné péče bylo čištění, odstranění koroze a konzervace náročné. V posledních letech se podařilo prosadit pravidelnou údržbu pomníku, což je pro kondici sousoší nejlepší řešení. Další konzervace bronzu proběhla podle doporučení restaurátora v roce 2011. Díky pravidelné péči je povrch čistý a částečný lesk konzervace umožňuje lépe vnímat plasticitu díla (obr. 19). Jedná se také o ekonomicky výhodnější variantu, než je náročné restaurování zkorodovaného povrchu.

Průzkum sondou do vnitřních prostor jezdecké sochy v roce 2017–2018 pomocí technicky dokonalejší zobrazovací techniky přinesl nové poznatky o stavu vnitřní konstrukce a bronzového odlitku. Celé sousoší stojí na levé přední a pravé zadní noze koně, kterými jsou vedeny nosné trny. Ty jsou tvořeny válcovaným profilem H, ohýbaným do tvaru nohou. Trny konstrukčně propojují podstavec a dutinu trupu, kde je další spojovací konstrukce. Trny jsou vyvedeny zezdola z podstavce, kde jsou nepochybně hluboko zabudovány do vnitřního jádra. Hloubku ukotvení

Obr. 19. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Konzervace povrchu bronzových plastik, nanášení a leštění konzervačních vosků (foto M. Foltýnová, 2018).

²³ Následný text je zjednodušený popis a shrnutí výsledků průzkumu odborného restaurátora Andreje Šumbery (2018), který průzkum prováděl na podzim 2018. Editaci textu a úpravu pro použití v tomto článku provedla autorka se souhlasem Andreje Šumbery.

²⁴ Dochovaly se pouze plány podstavce architekta Aloise Dryáka. Publikoval je ve svém článku Václav RYBAŘÍK (2015, 290).

Obr. 20. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Záběr z videoendoskopického průzkumu zobrazovací technikou firmy Olympus. V pravé části snímku je zřetelně vidět zaizolování kolem nosného H profilu v nosné noze koně (archiv Galerie hl. m. Prahy; foto videoendoskopem firmy Olympus A. Šumbera, 2017).

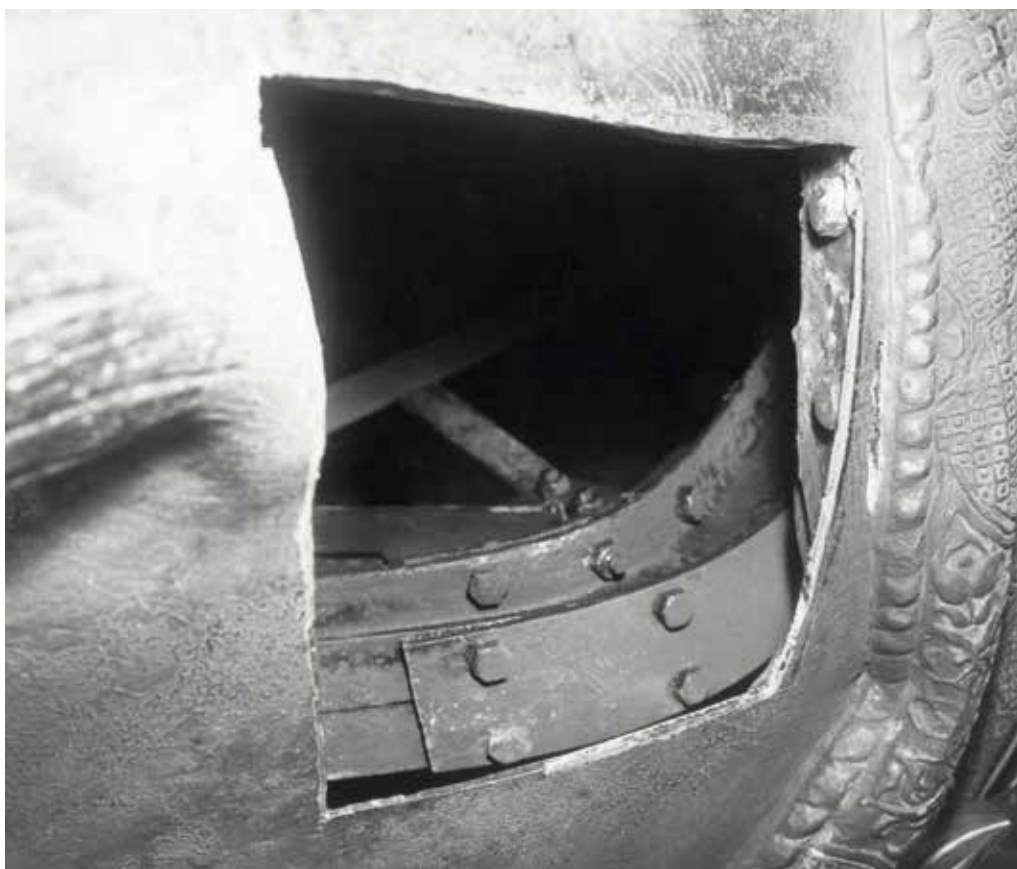
trnů nelze v současnosti ověřit. Profil trnů ve tvaru H lze dle fotografií pořízené vnitřní sondou odhadnout na 160 × 160 mm, síla stěny bronzového pláště je 15–18 mm. Tento odhad potvrzuje i vnější zaměření nejužší části nohy pod spěnkou o průměru 20 cm. Širší profil by zúženým místem neprošel. Trny jsou v lokalitě průchodu nohou zalaty ocelolitinou, a to prakticky v plném objemu modelace (obr. 20). Vnější bronzový povrch je zde tvořen pouze tenkostěnnými odlitky. Tento plášť o síle 4 mm navazuje na modelaci ocelolitinou, mezi materiály není žádná dutina. K ocelolitině je odlitek uchycen bronzovými rozvrtávanými šrouby.

Nejdůležitější poznatky jsme získali díky videoendoskopu při poslední konzervaci v roce 2018. Videoendoskop sponzorsky opakovaně zapůjčila firma Olympus. Videoendoskop typ Iplex NX s laserovým osvětlením a elektricky ovládaným náklonem konce sondy umožnil prostoupit průduchy v dolní

části břicha koně (6 mm v průměru) a zaznamenat celkově vnitřní prostor. Optickou sondou bylo možné pozorovat nosné trny jen do úrovně kloubů nohy koně. V nejužších místech nohou jsme objevili původní opatření proti stékání kondenzační vody, která by při hromadění mohla způsobovat korozi nosných trnů. Kolem trnů je vložena izolační vrstva tepaného (cínového?) plechu. Uzavřenost konstrukce v nohách koně neumožňuje vizuálně zkontrolovat stav nosných profilů až k jeho kotvení do jádra architektury. Ten můžeme pouze předpokládat. Jak jsme již zmínili, masivnost materiálu a turisticky exponované místo neumožňuje k průzkumu použít rentgen. Jistou náповědou případného havarijního stavu by v budoucnu mohla být objemová expanze koroze, která by se projevila trhlinami vnějšího povrchu nosných nohou, podobně jako v roce 1966. Ty však nebyly při současném průzkumu zaznamenány. V každém případě pravidelná konzervace eliminuje vnikání vody mikrotrhlinami do rizikových míst.

Nově zjištěné a ověřené údaje k jezdecké soše jsou tyto: Celková vnější bronzová plocha je cca 20–25 m², počet odlitých bronzových dílů 25–30 ks. Jednotlivé díly mají odlitá vnitřní žebra – přírubby, kde jsou spojeny šrouby tzv. montýrkou. Síla stěny odlitku 6–8 mm, váha bronzu cca 2800–3200 kg, váha ocelolitinou – odlitku ve tvaru nosných nohou koně – 800 kg, váha železné vnitřní konstrukce a spojů 800 kg.

Kamerou byl také uvnitř koně objeven a zaznamenán tzv. montážní otvor, místo, kudy vylezl poslední montér. Tento díl musel být uzavřen z vnějšku. Nalézá na pravé zadní noze v místě navazující na slabiny koně. Při šetrném odvrtání nýtů bude možné v budoucnu díl uvolnit a prostorem vstoupit do dutiny koně a uskutečnit nutné restaurátorské a konzervační práce, které byly prováděny naposledy v roce 1966 zvonařem Rudolfem Manouškem. Manouškova dílna opravovala popraskání vnějšího odlitku stojných nohou (obr. 21, 22). Z jejich zákroku nejsou dochovány a v archivu uloženy písemné záznamy, ale podařilo se získat fotografickou dokumentaci z rodinného archivu. Z těchto fotografií je patrné, že ani Manoušek nenalezl původní montážní otvor a musel vyříznout vstup do plastiky na jiném místě (obr. 23). Na videozáznamu se objevily předměty zanechané v roce 1966 v útrobách koňské plastiky. Na vyzvednutí dalšími restaurátory, kteří v budoucnu vstoupí do vnitřku koně, čekají dobové dokumenty a mince, zabalené do průhledného igelitového obalu (obr. 24–26), a pravděpodobně omylem zapomenutý ruční smetáček (obr. 27).

Obr. 21. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Detail poškození bronzového pláště zadní nohy koně (soukromý archiv Rudolfa Manouška; neznámý fotograf, 1966).

Obr. 22. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Detail poškození bronzového pláště přední nohy koně (soukromý archiv Rudolfa Manouška, neznámý fotograf, 1966).

Obr. 23. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Vyřezaný otvor v boku koně (soukromý archiv Rudolfa Manouška, neznámý fotograf, 1966).

Obr. 24. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Záběr z videoendoskopického průzkumu. Detail šroubů (archiv Galerie hl. m. Prahy; foto videoendoskopem firmy Olympus A. Šumbera, 2017).

Obr. 25. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Záběr z videoendoskopického průzkumu. Na vnitřní konstrukci je zavěšena časová schránka, zabalená a zatavená do igelitového obalu (archiv Galerie hl. m. Prahy; foto videoendoskopem firmy Olympus A. Šumbera, 2017).

Obr. 26. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Záběr z videoendoskopického průzkumu. Schránka zřejmě obsahuje dobový tisk, na záznamu jsou v jiném úhlu rozeznatelné i vložené mince (archiv Galerie hl. m. Prahy; foto videoendoskopem firmy Olympus A. Šumbera, 2017).

Obr. 27. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Záběr z videoendoskopického průzkumu. Zapomenutý smetáček po restaurátorech v roce 1966 (archiv Galerie hl. m. Prahy; foto videoendoskopem firmy Olympus A. Šumbera, 2017).

Restaurování žulového podstavce

Jak již bylo uvedeno výše, restaurování žulových bloků dále předcházely podrobný petrologický průzkum vedený prof. Richardem Příkrylem, Ph.D. Jev degradace povrchu bloků na historických památkách z leštěné žuly (a nejen požárského typu) se objevuje u nás i v zahraničí. O původu žuly nebylo pochyb, i z archivních pramenů bylo známo, že je to typ tzv. požárské žuly – biotického křemenného dioritu složeného zejména z křemene, živce a biotitu. Zahájené průzkumy vedly k nutnosti hlubšího zkoumání degradačních procesů požárské žuly. Výzkum stále pokračuje a není uzavřen. Parciální výsledky publikovala Michaela Šťovíčková (2019) ve své bakalářské práci.

Restaurátorský průzkum kamenných bloků pod vedením ak. soch. Vojtěcha Míči potvrdil domněnky o nevhodné zátěži pomníku během stavby stanice metra Muzeum a zřejmě i následků provozu předchozích tramvajových linek v bezprostřední blízkosti. Prokazatelná poškození v podobě odštípnutých rohů nebo prasklin se totiž našla nejen po vnějších stranách bloků, ale i mezi bloky v dilatačních spárách.²⁵ K vnějšímu mechanickému poškození bloků docházelo při nárazu kolemjoudoucí dopravy, k odrazení rohu mohlo dojít, kdykoli na pomník někdo lezl, vytahoval transparent, posedával a okopával pomník podrážkami obuvi. Pro odštípnuté rohy na vnitřních stranách bloků se nabízí se jediné vysvětlení. Při bezprostředním provozu tramvají v 19. a posléze ve

²⁵ Dilatační spáry jsou mezi bloky proto, aby se mohl kámen rozpínat v závislosti na klimatických podmínkách.

20. století, dále při enormních otřesech během stavby podzemního vestibulu či nadměrném zatížení způsobeném hustým provozem čtyřproudé magistrály docházelo a stále dochází k vibracím a pohybům terénu, při nichž se bloky žuly samy vzájemně poškozují. Jak bylo naznačeno výše v souvislosti s obavou o statickou stabilitu bronzového jezdeckého sousoší sv. Václava, i zde je třeba pečlivě monitorovat stav architektury a její možné pohyby veškerými dostupnými metodami. V tomto ohledu bude Galerii hlavního města Prahy a jejím odborníkům sloužit provedené laserové skenování a fotogrammetrie i 3D model, pomocí kterého lze v budoucnu zjistit pohyby nebo odchylky od současného stavu v řádu milimetrů.

Obr. 28. Praha 1-Nové Město, Václavské náměstí. Povrchové čištění pomníku tlakovou vodou z mobilní plošiny (foto M. Foltýnová, 2018).

Po vyhodnocení všech aspektů spočívalo následné restaurování Dryákovy architektury pomníku sv. Václava hlavně v mechanickém a chemickém odstranění povrchových nečistot (obr. 28), uvolněných tmelů a spárování, nepůvodních nátěrů, případných oxidovaných starých voskových nátěrů a mikrovegetace.

Odlučující se vrstvy „puchýřů“ byly fixovány injektážemi pojiva (přichycení odloučených vrstev kamene). Po provedených zkouškách, kdy restaurátoři zkoušeli různé typy tmelů, se ukázal jako nejvhodnější vrstvený tmel na bázi epoxidové pryskyřice probarvovaný žulovou a mramorovou drtí v různém odstínu podle podkladu. Tento tmel lze nanášet, brousit a leštit i ve velice tenkých vrstvách, je transparentní a při tenké vrstvě a mírné lazuře přebírá barevnost podkladu. Jeho výhodou je stálost a minimální smrštitivost, při vyšších teplotách je tmel termoplastický.

Výsledky všech provedených průzkumů jednoznačně neprokázaly, že by častější a soustavnější péče mohla zastavit degradaci povrchu požárské žuly. Včasnějšími zákroky by se neesteticky vyhlížející místa po odpadnutí leštěné krusty opakovaně retušovala pomocí pryskyřičných plomb a pravděpodobně by se rozrůstání již existujících „puchýřů“ načas zastavilo, nicméně nezamezilo by se vzniku nových ložisek.

Výsledky všech provedených průzkumů jednoznačně neprokázaly, že by častější a soustavnější péče mohla zastavit degradaci povrchu požárské žuly. Včasnějšími zákroky by se neesteticky vyhlížející místa po odpadnutí leštěné krusty opakovaně retušovala pomocí pryskyřičných plomb a pravděpodobně by se rozrůstání již existujících „puchýřů“ načas zastavilo, nicméně nezamezilo by se vzniku nových ložisek.

Radikální zásah v podobě vertikálního obroušení architektury pomníku sv. Václava přímo na Václavském náměstí projednávalo odborné kolokvium. Tento postup, enormně finančně nákladný, zatím nemá ve světě obdoby a není zcela jisté, zda by výsledek přinesl kýžený efekt. Pokud je degradace požárské žuly přirozený proces a její projevy byly pozorovány už po padesáti letech od stavby pomníku, pak je takto razantní zákrok (celkové obroušení povrchu architektonického podstavce, resp. ubrání hmoty o cca 0,5 cm na vnějších stranách každého bloku) velmi diskutabilní i s ohledem na památkové hodnoty celého architektonického i sochařského díla.

Galerie hlavního města Prahy se snažila pomocí veškerých dostupných a nejmodernějších metod nedestruktivního zkoumání shromáždit co nejvíce poznatků, ze kterých následně kolokvium zainteresovaných odborníků navrhlo optimální restaurátorský postup i návrh soustavné péče do budoucna. Špatný stav povrchu žuly je s největší pravděpodobností způsoben celou řadou vnějších vlivů i samotnou podstatou přirozeného stárnutí (degradace) materiálu, kterému nelze úplně zabránit. Pravidelnou péčí, plánovanou údržbou, obnovováním konzervačních nátěrů jak bronzových plastik, tak architektury pomníku, revizními prohlídkami, sledováním okolních vlivů, které by mohly ovlivnit statickou rovnováhu díla, dosáhneme uspokojivého stavu pomníku a budeme schopni předejít případným větším poškozením.

PRAMENY A RESTAURÁČSKÉ ZPRÁVY

- sine* 1978 — Technická dokumentace k projektu ohrazení pomníku řetězem se sloupky. Praha 1978. Uloženo: archiv GHMP.
- Houska/Douda 2013 — Ivan HOUSKA / Petr DOUDA: Čištění a konzervace řetězu k pomníku sv. Václava : Osazení řetězu. Houska & Douda – pasířství, Praha–Buštěhrad 2013, rukopis. Uloženo: archiv restaurátorských zpráv GHMP.
- HANÁKOVÁ 1976, 1977 — Jana HANÁKOVÁ: restaurátorské zprávy. Praha 1976, 1977, rukopisy. Uloženo: archiv restaurátorských zpráv GHMP.
- MICHAILOV 1970 — Pavel MICHAILOV: restaurátorská zpráva. Praha 1970, rukopis. Uloženo: archiv restaurátorských zpráv GHMP.
- PAVELKA ET AL. 2017 — Karel PAVELKA / Paulina RAEVA / Jaroslav ŠEDINA / Karel PAVELKA ML.: 3D dokumentace pomníku sv. Václava. Praha 2017, rukopis, digitální zdroj. Uloženo: Fakulta stavební ČVUT v Praze.
- ŠUMBERA 2006 — Andrej ŠUMBERA: Restaurování pomníku sv. Václava na Václavském náměstí. Praha 2006, rukopis. Uloženo: archiv restaurátorských zpráv GHMP.
- ŠUMBERA 2018 — Andrej ŠUMBERA: Zpráva o průběhu restaurátorských prací a čištění bronzových částí pomníku sv. Václava. Praha 2018, rukopis. Uloženo: archiv restaurátorských zpráv GHMP.

LITERATURA

- sine* 1885/1886 — *sine*: Výtvarné umění: V minulé schůzi obecního zastupitelstva města Prahy ... Zlatá Praha 3, 1885/1886/16, 2. 4. 1886, 271.
- sine* 2020 online — *sine*: heslo Koněspřežná tramvaj v Praze. In: Wikipedie, publikováno 22. 2. 2008. Dostupné na <https://cs.wikipedia.org/wiki/Kon%C4%9Bsp%C5%99e%C5%BE%C3%A1_tramvaj_v_Praze> [aktualizováno 24. 6. 2020; vid 2020-09-17].
- MÁDL 1898/1899 — Karel Boromejský MÁDL: Myslbekův svatý Václav. Zlatá Praha 16, 1898/1899/47, 29. 9. 1899, 553–558.
- HUTKA/HRDINA 2004 — Jaroslav HUTKA / Jiří HRDINA: V Evropě bez řetězu. Hlas Balbínův, nezávislý list, 9. 5. 2004. Dostupné na <<http://www.hutka.cz/new/html/retez2.html>> [vid 2020-09-17].
- BATKOVÁ 1998 — Růžena BATKOVÁ ET AL.: Umělecké památky Prahy : Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha 1). Praha 1998.
- LAŠTOVKA/LEDVINKA ET AL. 1998 — Marek LAŠTOVKA / Václav LEDVINKA ET AL.: Pražský uličník : Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství 2 (O–Ž). Praha 1998.
- ROUSOVÁ 2013 — Hana ROUSOVÁ (ed.): Život Galerie hlavního města Prahy 50. Katalog vydaný k 50. výročí Galerie hlavního města Prahy u příležitosti stejnojmenné výstavy konané v Domě U Zlatého prstenu od 25. září 2013 do 5. dubna 2014. Praha 2013.
- RYBAŘÍK 2015 — Václav RYBAŘÍK: Myslbekův pomník svatého Václava volá o pomoc. Zprávy památkové péče 75, 2015/3, 288–292.
- SKŘIVÁNEK 2020 — Jan SKŘIVÁNEK: Kůň sv. Václava. ART+ANTIQUES 04, duben 2020, 14–16. Dostupné na <<https://www.artantiques.cz/kun-sv-vaclava>> [vid 2020-09-17].
- STEHlíK/ŽÁČEK 1929 — František STEHLÍK / František ŽÁČEK (ed.): Stehlíkův historický a orientační průvodce ulicemi hlavního města Prahy. Praha [1929].
- ŠTOVIČKOVÁ 2019 — Michaela ŠTOVIČKOVÁ: Požárská žula a její vlastnosti s ohledem na trvanlivost. Praha 2019, bakalářská práce. Uloženo: Přírodovědecká fakulta UK.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK ET AL.: Umělecké památky Prahy : Staré Město, Josefov. Praha 1996.
- VOLAVKA ET AL. 1942 — Vojtěch VOLAVKA ET AL.: Josef Václav Myslbek. Praha 1942.
- VOLAVKA 1929 — Vojtěch VOLAVKA (ed.): Soupis sochařského díla Josefa Václava Myslbeka. Praha 1929.

SUMMARY

The Monument of St. Wenceslas on Wenceslas Square is one of the main symbols of the Czech state. The masterpiece of art by sculptor Josef Václav Myslbek and architect Alois Dryák has been proclaimed a national cultural monument. The equestrian sculpture with four patron saints of the Bohemian lands is located on a massive architectural pedestal made of granite blocks. The surface condition of these blocks has long been a concern for the Prague City Gallery (GHMP), which is the administrator of the monument. In 2016, the GHMP decided to launch a comprehensive survey, in order to determine the optimal method for subsequent restoration and future maintenance of the entire monument.

The state of a cultural monument in the external environment is influenced mainly by its surroundings and climatic conditions. Monument of St. Wenceslas still stands in the same place, but the regime and frequency of traffic in the immediate vicinity has transformed, with the changes in tram lines, Museum metro station

construction, landscaping, or the extension of the highway in front of the National Museum, which has become the main car transport thrust in Prague for many decades.

Surveys using various disciplines and analysis have suggested that the current degraded surface of the granite blocks of the pedestal derives from a variety of causes, from exhalations, surrounding traffic and associated vibrations, to the natural aging of Dolní Požáry granite, which is susceptible to degradation in several decades.

The restoration survey also included archival research of previous restoration records and historical repairs, cleaning and the preservatives used, which could also have influenced chemical degradation processes.

The restoration process itself, completed in 2018, was mainly conservative in nature, based on the findings. Separated layers of granite were secured and replenished with resin seals where the polished surface had already fallen off, leaving a matte crater. This intervention is not long-term and will have to be renewed after several years together with surface conservation.

A detailed photogrammetric and laser survey of the entire monument, pedestal and bronze statues was pursued as essential documentation of the monument. By combining both methods, a 3D model was created in cooperation with the Czech Technical University, which can be used for future comparative studies and observations of possible movements of architecture and the equestrian sculpture, which could endanger the monument. The 3D model can also be used to educate and popularize the exceptional sculptural work by J. V. Myslbek.

Fig. 1. Prague 2-Vyšehrad, Štůlcovy sady, plot No. 77. A copy of the equestrian statue of St. Wenceslas by Jiří Novák (1922–2010) and Zdeněk Menšík (1925–2001) created in 1959–1960 (Prague City Gallery archive, unknown photographer, late 1950s).

Fig. 2. Prague 1-New Town, Wenceslas Square, plot No. 2306/1 (part), 2306/10. Detail of St. Wenceslas head (private archive of Rudolf Manoušek, unknown photographer, 1966).

Fig. 3. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Corner block under the statue of St. Agnes with visible surface destruction (photo by J. Hanáková, 1977).

Fig. 4. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Corner block under the statue of St. Agnes with visible surface destruction (photo by M. Foltýnová, 2018).

Fig. 5. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Photographs from the restoration report documenting the biological pollution of the pedestal (photo by F. Cihlár, 1980).

Fig. 6. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Installation of a decorative chain by employees of Pasiřství Houska and Douda (Prague City Gallery archive; unknown photographer, 2013).

Fig. 7. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Cleaning of St. Wenceslas monument by John & Nosek Co. (Prague City Gallery archive; unknown photographer, 1992).

Fig. 8. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Sampling for petrographic analysis (Prague City Gallery archive; unknown photographer, 2017).

Fig. 9. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Detail of the granite block damaged surface (Prague City Gallery archive; unknown photographer, 2015).

Fig. 10. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Location of spherical signals for laser scanning of the St. Wenceslas monument (Prague City Gallery archive; unknown photographer, 2017).

Fig. 11. St. Wenceslas Monument. Model creation in Agisoft Photoscan software (graphics by J. Pavelka et al., 2017).

Fig. 12. St. Wenceslas Monument. Faro laser scanner, referenced point cloud. Reference triangles are marked in green. The laser model was eventually decimated to 14 million triangles for data manipulation (graphics by K. Pavelka et al., 2017).

Fig. 13. St. Wenceslas Monument. IBMR (image based modelling and rendering) photogrammetric technology complements laser scanning and enables submillimeter survey accuracy of detailed points based on detailed images from a very short distance. In the end, 632 photographs were used (graphics by K. Pavelka et al., 2017).

Fig. 14. Monument of St. Wenceslas. Laser scanning combined with IBMR. Photogrammetric technology won in the accuracy of displaying the details in the model. On the other hand, a photogrammetric model created originally in the local coordinate system and without a scale may be deformed. The resulting high-quality IBMR model was transformed into a scale-accurate model from a laser scanner. Both data sets have different acquisition methods, as well as different problems with model creation (graphics by K. Pavelka et al., 2017).

Fig. 15. Monument of St. Wenceslas. Laser scanning. Separate laser scanning does not provide enough data for detailed processing of a digital model. This is especially evident in the plastic details of the sculpture and its surface (graphics by K. Pavelka et al., 2017).

Fig. 16. Monument of St. Wenceslas. Model converted to virtual reality using Unreal Engine VR software (graphics by K. Pavelka et al., 2017).

Fig. 17. Monument of St. Wenceslas. Cut-out of the model, detail of the statue of St. Wenceslas in Agisoft Photoscan software. The 3D model has a total of 32 million points, 7 million triangles. The detail of the model is better than 1 mm (graphics by K. Pavelka et al., 2017).

Fig. 18. Monument of St. Wenceslas. Complete 3D model with photographic texture. The 3D model has a total of 32 million points, 7 million triangles. The detail of the model is better than 1 mm (graphics by K. Pavelka et al., 2017).

Fig. 19. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Surface conservation of bronze sculptures, application and polishing of preservative waxes (photo by M. Foltýnová, 2018).

Fig. 20. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Shot from a video endoscopic survey of Olympus imaging technology. In the right, the insulation around the supporting H profile in the load bearing leg of the horse can be clearly seen (Prague City Gallery archive; photo by a video endoscope of the company Olympus A. Šumbera, 2017).

Fig. 21. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Detail of the damage to the bronze shell of the horse hind leg (private archive of Rudolf Manoušek; unknown photographer, 1966).

Fig. 22. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Detail of the damage to the bronze shell of the horse front leg (private archive of Rudolf Manoušek; unknown photographer, 1966).

Fig. 23. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. A hole cut in the horse side (private archive of Rudolf Manoušek; unknown photographer, 1966).

Fig. 24. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Shot from a video endoscopic survey. Detail of screws (Prague City Gallery archive; photo by Olympus A. Šumbera video endoscope, 2017).

Fig. 25. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Shot from a video endoscopic survey. A time box is hung on the internal structure, wrapped and sealed in a plastic package (Prague City Gallery archive; photo by Olympus A. Šumbera video endoscope, 2017).

Fig. 26. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Shot from a video endoscopic survey. The box probably contains periodical press, and coins are also recognizable at a different angle on the record (Prague City Gallery archive; photo by Olympus A. Šumbera video endoscope, 2017).

Fig. 27. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Shot from a video endoscopic survey. The brush forgotten by the restorers in 1966 (Prague City Gallery archive; photo by Olympus A. Šumbera video endoscope, 2017).

Fig. 28. Prague 1-New Town, Wenceslas Square. Surface cleaning of the monument with pressurized water from a mobile platform (photo by M. Foltýnová, 2018).

Translation by Linda Foster

Mgr. Marie FOLTÝNOVÁ, Ph.D., vedoucí oddělení, marie.foltynova@ghmp.cz
Galerie hlavního města Prahy, Oddělení správy veřejné plastiky, Mariánské náměstí 98/1, CZ-110 00 Praha 1